

DE OPRICHTING VAN EEN SACRAMENTS- HUISJE IN DE ONZE-LIEVE-VROUWEKERK TE BRUGGE IN 1607

A. SCHOUTEET^o

Een sacramentshuisje is een constructie in de vorm van een toren waarin het H. Sacrament of de geconsecreerde hosties worden bewaard. Het is meestal in de nabijheid van het hoogaltaar tegen een pijler of tegen de muur van de kerk aangebouwd. Omwille van de vorm worden deze huisjes ook sacramentstorens geheten. Dergelijke torens of huisjes waren in de 15de, 16de en 17de eeuw algemeen in gebruik. Het zijn doorgaans architectonische juweeltjes¹.

Sacramentshuisjes worden dan ook in vele van onze oude kerken en kapellen aangetroffen. Te Brugge zijn nog drie sacramentshuisjes bewaard: in de kapel van het oude Sint-Janshospitaal (1477), in de Sint-Jacobskerk (1482) en in de Jeruzalemkapel (eind 16de-begin 17de eeuw)². Ook de Sint-Salvatorskerk bezat een sacramentshuisje, dat in 1554 werd gebouwd in vervanging van een uit 1482³. Normaal zou mogen verwacht worden dat ook de oude O.-L.-Vrouwekerk haar sacramentshuisje zou bezeten hebben. Maar noch in het kerkgebouw zelf noch in de literatuur wordt dienaangaande iets vernomen⁴.

En toch maakte de Onze-Lieve-Vrouwekerk geen uitzondering. Dit moge blijken uit het hierna in bijlage gepubliceerde contract betreffende de oprichting in 1607 van een nieuw sacramentshuisje, gesloten tussen de kerkfabriek en de steenhouwer Joost Wittebroot. Geheel nieuw schijnt het echter niet geweest te zijn, want in het contract werd voorzien dat voor de opbouw bestaande delen en voorhanden

^o Wijlen ere-stadsarchivaris, E. de Neckerestraat 10 bus 2, 8000 Brugge.

1. E. Reusens, *Éléments d'archéologie chrétienne*, 2e éd., Leuven, 1885-86

2. A. Duclos, *Bruges, histoire et souvenirs*, Brugge, 1910, p. 499, 482, 463 en *Adornes en Jeruzalem. Brugge, Jeruzalemkapel 9-24 sept.*, Brugge, 1983, p. 109.

3. K. Verschelde, *De Kathedrale van S. Salvator te Brugge*, Brugge, 1865, p.129-130, L. Devliegher, *De Sinti-Salvatorskathedraal te Brugge, Inventaris*, Tielt-Amsterdam, 1979, fol. 20-21 (*Kunspatrimonium van West-Vlaanderen*, dl. 8).

4. Zelfs niet in M. Beaucourt de Noortvelde, *Description historique de l'église collégiale et paroissiale de Notre Dame à Bruges*, Brugge, 1773.

voorhanden zijnde materialen moesten gebezigd worden. Blijkbaar waren deze bestaande delen en materialen afkomstig van een ander sacramentshuisje, waarvan de bouw reeds eerder was begonnen. Aldus is er in het contract sprake dat de aannemer, Joost Wittebroot, de fries en de kroonlijst moest afnemen van het sacramentshuisje, dat "beghonnen maken was in de choor van dezelve kercke" en deze delen moest aanbrenge op de plaats waar het nieuwe sacramentshuisje moest opgericht worden. Zoals in de tekst wordt gezegd moest de aannemer deze stukken "afdoen, verstellen ende verlegghen," zoals het behoorde. En verder is er nog sprake van "albasten beelden, historiën, friesen ende anders die der ghemaect zyn ende ghemaect zullen worden".

Het nieuwe sacramentshuisje zou twee verdiepingen omvatten. Zowel het albast, het steen, het ijzer als het lood diende niet door de aannemer geleverd te worden. Blijkbaar was dit alles nog voorhanden. Benevens de oprichting moest de aannemer alleen zestig stukken albast bewerken en vijf beelden vervaardigen, nl. een O.-L.-Vrouwebeeld en vier bazuinende engelen. De torenspits zou worden bekroond met een pelikaan.

Dit alles volgens ontwerp en bestek van wijlen Mathijs van der Haghe, die blijkbaar ook uitvoerder was van het eerste geplande sacramentshuisje, maar door zijn overlijden de uitvoering niet heeft kunnen voltooien. Deze Mathijs van der Haghe was een Brugse steenhouwer, die in 1590/91 gouverneur, in 1593/94 derde vinder en in 1602/03 tweede vinder van het Brugse metselaarsambacht was. Van hem is verder bekend dat hij in 1585 een sacramentshuisje in de Brugse Sint-Salvatorskerk heeft opgericht, in 1599-1600 voor rekening van de stad Brugge het praalgraf van Jan de Witte, bisschop van Cuba, in de kerk van de Predikheren te Brugge heeft hersteld, en in 1599-1600 door de stad Gent uit Brugge werd geroepen en door haar betaald "om ghesneden t'hebbene in Avenes te den wapenen van wylent de keyserlicke majesteyt, staende an den pylaer up de Vrydachmaerct ende andere diensten". Hij overleed op 15 oktober 1604 en ligt begraven onder een marmeren zerk in de kooromgang van de Brugse O.-L.-Vrouwekerk. De grafconcessie of althans de toestemming tot het aanbrenge van deze zerk werd door de kerkfabriek op 22 maart 1613 toegestaan aan zijn schoonzoon, Adriaan van Troostenberghe, "ten respecte van het werk van den hooghen outaer by Mathys van der Haghe aenghenomen ende ghemaect" ⁵.

Joost Wittebroot, die het werk van Mathijs van der Haghe voltooide, was eveneens een bekend steenhouwer te Brugge. Meermaals

vervulde hij bestuursfuncties in het ambacht van de Brugse metse-laars, waaronder de steenhouwers ressorteerden. Zo was hij vierde vinder voor het dienstjaar 1588/89, derde vinder voor 1592/93 en eerste vinder voor 1619/20 en 1621/22, en deken voor 1608/09 en 1616/17. Hij overleed op 17 april 1637 en werd begraven in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk, waar een grafmonument voor hem werd opgericht. In 1605/06 kreeg hij van het Brugse stadsbestuur een vergoeding van 6 schelling 8 denier groot voor “diverssche steenen beelden van het graf Ons Heeren ghebrocht t’hebben boven ten Heleghen Bloede”. Hij is ook de maker van het praalgraf van de Brugse kroniekschrijver Nikolaas Despars in de kerk van O.-L.-Vrouw ter Potterie te Brugge⁶.

Alles schijnt er op te wijzen dat Joost Wittebroot wel degelijk een sacramentshuisje in de Brugse O.-L.-Vrouwekerk heeft opgericht. Dit blijkt onder meer uit het feit dat een eerste afbetaling van 15 pond groot door de kerkfabriek aan Joost Wittebroot werd uitbetaald. Dit wordt overigens bevestigd door een aantekening van de kerkmeester Paulus van der Praet en door de erkenning van Joost Wittebroot zelf dat hij dit bedrag heeft ontvangen. Zoals hoger reeds werd aangestipt, zijn er nochtans geen overblijfselen van dit sacramentshuisje in de kerk aanwezig en ook de geschiedschrijvers van de kerk maken er geen gewag van. Daarenboven ontbreken de rekeningen van de kerkfabriek voor de betrokken periode, zodat niet kan nagegaan worden of verdere uitkeringen dienaangaande aan Joost Wittebroot werden gedaan⁷.

Niettemin menen we dat het nuttig was op het bestaan van een sacramentshuisje in de Brugse Onze-Lieve-Vrouwekerk te hebben gewezen terwijl anderzijds het contract voor de oprichting ervan een document is van onbetwistbaar kunsthistorisch belang.

5. Brugge, Stadsarchief, r.114 : *Wetsvernieuwingen, 1572-1605*, fol. 179 v., 210 v., 276 v.; R.A. Parmentier, *Documenten betreffende Brugsche steenhouwers uit de 16de eeuw*, Brugge, 1948, p.76; E. De Busscher, *Recherches sur les peintres et sculpteurs à Gand aux XVIe, XVIIe et XVIII siècles*, Gent, 1866, p. 96; J. Gailliard, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale. Bruges, Eglise de Notre Dame*, Brugge, 1866, p.77.

6. Brugge, Stadsarchief, r. 114 : *Wetsvernieuwingen, 1572-1605* fol. 156 v., 201, en 1606-1634, fol. 27, 204 v., 229 v., 245 v., ; R.A. Parmentier, a.w. p. 92; W.H. J. Weale, *Généalogie des familles brugeoises : Les Despars*, in *La Flandre*, II (1868-69), p. 390; A. Maertens, *Onze Lieve Vrouw van de Potterie*, Brugge, 1937, p. 154 ; J. Gailliard, a.w., p. 422.

7. Zie : M. Vandermaesen, *Inventaris van het oud archief der kerkfabriek van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge*, Brussel, 1984, p. 236.

BIJLAGE

1607 april 23. - Contract voor de oprichting van een sacramentshuisje in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge tussen de kerkfabriek en de steenhouwer Joost Wittebroot.

- Brugge, Stadsarchief, r. 173 : *Overleg*, 1612-1613, nr. 25, origineel op papier.

Up den XXIII en april XVI zevens heeft Joost Wittebroot, steenhauwere, anghenomen van de kercmeesters van de kercke van Onser-Lieve-Vrauwe in Brugghe.

Eerst de friese ende cournesse van den wercke van den Heleghen Sacrahuuse, beghinnen maken in de choor van dezelve kerkce, af te doen, verstellen ende verlegghen zoo 't behoort, de scardoussen te chireren, polisteren ende 't werc behoorlick te werken.

Voort alle 't zwarte steen dienende totten voorn. wercke, liggende in de reefftere van der kercke, behoorlick up te reeden ende polysteren.

Voort wert ghehouden te maken tzeitich sticken albasterwerc, onder cleen ende groot, tot voldoene van de twee staigen, liggende in de voorn. reefftere ende tot 't circaet van den wercke, midsgaders een beelde van Onse-Vrauwe ende vier trompende inghelen, naer den heesch van den werke. Voort alle de albaster beilden, historiën, friesen ende anders van onder tot boven, dieder ghemaect zyn ende ghemaect zullen worden, te polysteren.

Voort den albaster te legghen in den zwarten steen, de friese op Avenues, daertoe die van den sterfhuuse van Mathys van der Haghe leveren zullen den albaster, plaester ende Avenues, al totten wercke dienende.

Voort wert den voorn. Joos als annemere, ghehouden 't gheheele Sacramentshuus behoorlick te rechten ende stellen van onder tot boven, zo hooghe als tzelve te Ghent ghemaect zal worden ende volghende 't patroon ende voorwaerde by den voorn. Mathys Verhaghe met de werclieden aldaer ghemaect, ooc in 't upperste van den wercke te stellen den pellicaen, ende al tzelve werc an allen zyden behoorlic crammen, zo den noot verheesschen zal, ende generalic al ende elc point zonderlinghe wel ende behoorlic te vulcommen ende culdoene up peyne van tzelve te moghen doen t'zinen coste, zonder eenich albaster, steen, ysere ofte loot te moeten leveren.

Den annemer es ghehouden terstont in 't werc te gane ende de voorn. LX sticken met de voorn. vyf beilden ten eersten te maken ende zovele te doene, dat tzelve werc, midsgaders alle 't steen in de reefftere liggende, ghemaect ende upgherecht zal wesen onthier ende Sint-Jansmesse eerstcommende, up de verbuerte tot profficte van de kercke van viventwintich guldens, die men hem aftrecken zal van zynen gheconvenierten prys, ende de reste van den voorn. wercke te stellen ende rechten terstont als tzelve in 't gheheele of deele ghereet ende te Brugghe ghebrocht zal wesen, emmers binnen XIII daghen daernaer onbegrepen, up ghelycke peyne⁸.

8. Naast deze alineas werd door dezelfde hand in de rand bijgevoegd : "Nopende de boeten en es gheen verbant per accoort".

Alle tghuent voorscreven ende elc point zonderlinghe belove ic, Joos Wittebroot voorscreven, over my ende myne naercommers, te doene ende vulcommen up de peynen voorscreven midts hebbende van de kerckmeesters de somme van achtenvichtich ponden zes scellinghen acht grooten, de LVII lb.gr. in buerse ende de reste ter tafle by de kerckmeesters betaelt, dezelve LVII lb. gr. te betalen by vichtien ponden grooten ghereet, die ic Joos voorn. van de kercmeesters kenne by desen ontfaen t' hebben, ghelycke XV lb. gr. als de voorn. twee staigen liggende in de reeftere, met de stoffatie ende de voorn. vyf beelden, gherecht ende ghemaect zyllen wesen, ende de reste naer rate van wercke, welcke de kercmeesters my Joos voorn. by myne lettren van accoorde onder huerlieder handteecken beloofd hebben te betalen, al zonder fraulde.

't Oorconden elcx handteecken, daghe ende jaere als boven.

Nopende de voorn. vyf beelden en wert den annemere niet verbonden in eeneghe boete, maer mach dezelve maken up zyn ghemac, naerdad 't voorn. steen in de reeftere gherecht zal wesen.

Getekend : Joos Wittebroot

Aantekening op de rugzijde : "Hierup betaelt contant 't ghelach daerup XXVI s. VIII gr. ende XV lb. gr. an Joos Wittebroot over 't ghereede payment conforme quitantie hierachter staende ende dat by Pauwels van der Praet"⁹

9. Paulus van der Praet of van Praet was een van de kerkmeesters van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Zie over hem : J. Gailliard, *a.w.* p.101, 102, 355.

